

- 2) за отожднення права і закону (законодавства);
- 3) за верховенства закону, а не права.

Необхідно пам'ятати відомий вислів: „Лиш той достойний щастя та свободи, хто кожний день іде за них на бій”.

Процес розбудови правової держави та формування громадянського суспільства складний і довготривалий. Навіть ефективність реформ, що проводяться в державі, не може водночас привести до покращення життя. Буденна ж свідомість вимагає швидкого дієвого результату, що і використовують політики, приймаючи значимі рішення, особливо перед наступними виборами. До того ж реформування має відбуватися не хаотично, а відповідно до єдиної концепції, яка, знову ж таки, розрахована на не одне десятиліття. Показовою в цьому контексті є аналогія з вавилонською вежею: відсутність єдності не дозволить досягти відповідної мети, тому всі реформи мають проводитися однопланово. Діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування має бути спрямована на досягнення єдиної мети, яку не відмінє зміна службових осіб; остання може спричинити лише заміну способів і засобів реалізації мети.

Інше, що необхідно усвідомити українському народові, – це те, що сильна держава супроводжується слабким суспільством. Нагадаємо, що держава відрізняється від первісного суспільства наявністю (крім деяких інших ознак) публічної влади, яка визначається правознавцями як влада, інтереси якої не співпадають з інтересами більшості суспільства. Тому а пріорі державні органи діють передусім в інтересах правлячої верхівки, а не суспільства.

Отже, створюючи модель ідеальної держави, визначаючи вектор розвитку України, слід перш за все чітко усвідомлювати особливість народу, його менталітету, не намагатися „сліпо запозичити” досвід інших народів та насильно його впроваджувати.

Список використаної літератури:

1. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. – К., 1999.
2. Кравченко Б., Гонцяж Я., Гнидюк Н. Громадянське суспільство. – К., 2001.
3. Скрипнюк О. Соціальна, правова держава в Україні. Проблеми теорії і практики. – К., 2000.
4. Тимченко С.М. Громадянське суспільство і правова держава в Україні. – Запоріжжя, 2002.
5. Андрущенко В. Організоване суспільство / Інститут вищої освіти АПН України // <http://www.nbuv.gov.ua/books/2006/06vaos/07.htm>.
6. День. – 1999. – 13 серпня.
7. Головатий С.П. Верховенство права: У 3-х книгах. – К., 2006.
8. Зинovieв А. Новости из Ибанска // <http://www.km.ru/ibansk/archive.asp>.
9. Зинovieв А. Гомо советикус // http://www.situation.ru/app/aut_t_53.htm.
10. Зинovieв А. На распутье // <http://rusology.narod.ru/ru00/67.htm>.

Надійшла до редакції 10.06.2011

МОТИЛЬ І.І., кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 341

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІЙ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Розглянуто питання сутності та класифікації функцій держави. Наведено думки провідних вчених та науковців щодо класифікації.

Ключові слова: держава, суспільні відносини, класифікація, поняття «функції держави».

Рассматриваются вопросы сущности и классификации функций государства. Приводятся точки зрения относительно классификации ведущих ученых и научных деятелей.

Ключевые слова: государство, общественные отношения, классификация, понятие «функции государства».

Questions of essence and classification of functions of the state are considered. The points of view on classification of conducting scientific and scientific figures are given.

Key words: the state, public relations, classification, concept of "function of the state".

У юридичній науці існують різноманітні класифікації функцій держави. Як критерії кла-

сифікації функцій держави можуть бути використані різні прикмети, ознаки: сфери державної діяльності [1, с. 8]; територіальний масштаб [2, с. 24]; спосіб державного впливу на суспільні відносини. Саме цим пояснюється значна кількість класифікацій функцій держави.

Так, майже всі вчені поділяють функції держави на внутрішні та зовнішні; більшість вчених поділяє функції держави за рівнем значущості – основні та неосновні; за мірою «соціального значення державної діяльності» – тимчасові та постійні; творчі та охоронні; виконавчі та судові; основні (головні) та додаткові (допоміжні, підфункції) [3, с. 46-47] тощо.

У сучасних демократичних державах зміст поділу функцій на основні та неосновні (що «виражають класову сутність» та впливають із необхідності здійснення «загальних справ») втрачається. Внутрішні функції як стратегічні напрями діяльності держави всі є основними і одночасно всі вони впливають із природи «загальних справ», орієнтовані на зняття суперечностей, конфліктів, пошук рівноваги і добробуту суспільства.

Особливості становлення та розвитку внутрішніх функцій української держави як соціальної, правової можна зрозуміти лише порівнюючи їх із класифікацією функцій радянської держави – держави диктатури пролетаріату та загальнонародної держави, спадкоємицею якої є сучасна українська держава.

Еволюцію функцій сучасної української держави можна проаналізувати співвідносячи їх з головними напрямками діяльності держави на етапі пролетарської державності, що мала основну внутрішню функцію – придушення опору експлуататорських класів. Це була єдина і визначальна функція пролетарської державності. Тривалість існування цієї функції та її реалізація ставилась у залежність від особливості розвитку класової боротьби в країні та існування експлуататорських класів. Але після знищення експлуататорських класів ця «тимчасова функція пролетарської державності» була пристосована до потреб радянського тоталітарного режиму для боротьби з будь-якими «антисоціалістичними» угрупованнями, «ворогами народу», з «дисидентами» і згодом перетворилась у постійну функцію терору і репресій влади щодо власного народу.

Після прийняття Конституції СРСР 1936 р., яка проголосила перемогу соціалізму, радянська соціалістична держава поставила нові завдання, що їх потрібно розв'язувати лише за допомогою основних внутрішніх функцій держави в нових історичних умовах. Йдеться, зокрема, про господарсько-організаторську і культурно-виховну функції.

Найбільш розгорнуто тему класифікації функцій соціалістичної загальнонародної держави дослідив М.В. Черноголовкін у праці «Теорія функцій соціалістичної держави» [3]. Він зазначав, що для науки про державу проблема її функцій – одна з самих значних. Це пов'язано з тим, що вимоги наукового керівництва суспільством з боку держави потребують наукового обґрунтування і вдосконалення основних напрямів діяльності держави, які покликані розв'язувати нагальні завдання.

З розвитком суспільства, появою нових більш складних завдань, які має розв'язувати радянська держава, з'явилися й нові функції. Термін "функція", вважав М.В. Черноголовкін, вживається в теорії держави в різних значеннях: законодавча функція, функція управління, судова функція тощо. Вона виражає класову сутність, основні напрями (і сторони) діяльності держави щодо розв'язання історичних завдань, поставлених перед нею на головних етапах її розвитку.

Вчений підкреслював, що функції радянської держави мають об'єктивний характер і їх здійснення є обов'язковим і необхідним для існування і нормального розвитку держави. Коли держава відмовляється від реалізації притаманних їй функцій, для неї виникає загроза переродження. Водночас не всі сторони фактичної діяльності держави точно відповідають її функціям, що призводить до зниження темпів розвитку держави, здійснення не властивої їй діяльності.

М.В. Черноголовкін вирізняв такі основні внутрішні функції загальнонародної держави: господарсько-організаційну, культурно-виховну, функцію регулювання міри праці і міри споживання, функцію придушення опору повалених експлуататорських класів, функцію охорони соціалістичного правопорядку. І зовнішні функції – дружби, братерського співробітництва і взаємодопомоги країн світової системи соціалізму, функції оборони країни від небезпеки зовнішнього нападу, функції забезпечення миру і мирного співіснування держав з різним соціально-політичним ладом, функції підтримки національно-визвольного руху і багатостороннього співробітництва з країнами, що розвиваються. При цьому він підкреслював, що всі основні функції – це об'єктивно необхідні напрями діяльності соціалістичної держави [3, с. 14].

Серед основних функцій М.В. Черноголовкін вирізняв головні функції держави, розглядаючи їх як такі напрямки (і сторони) діяльності соціалістичної держави, «які безпосередньо виражають її перетворюючу, творчу природу [3, с. 7-8]. Цими функціями він називав господарсько-організаційну і культурно-виховну функції.

У межах основних функцій радянської держави радянські вчені обґрунтовували також необхідність існування неосновних функцій, які мають «конкретизувати зміст основних функцій радянської держави» [4, с. 64-66]. Неосновні функції – більш вузькі напрями її діяльності, які належать до складу основних функцій як елементи їх внутрішньої структури [2, с. 198].

Таку класифікацію функцій радянської загальнонародної держави поділяла переважна більшість радянських вчених-юристів, які вважали, що «всі функції радянської загальнонародної держави мають політичний характер і спрямовані в кінцевому підсумку на реалізацію політики партії і держави» [5, с. 29-30]. Саме такий погляд радянських авторів на функції держави відповідав уявленню про радянську державу «як головне знаряддя соціалістичного будівництва» [6, с. 29], діяльність якої спрямована на «вдосконалення соціалізму і на досягнення вищої мети радянської держави – розбудови безкласового комуністичного суспільства» [7, с. 36]. За допомогою функцій радянська держава здійснювала «всебічне і централізоване керівництво усіма сторонами суспільного життя» [1, с. 29].

Окремі вчені-юристи вважали, що поділ функцій на «основні» та «неосновні», «головні» та «неголовні» у юридичній літературі не можна визнати задовільним. Крім того, не можна знайти об'єктивний критерій для розмежування понять основних і неосновних функцій держави. Класифікація функцій держави на «основні» та «неосновні», «головні» та «неголовні» має здебільшого оціночний характер і не має чітких наукових критеріїв. Внаслідок цього в теорії функцій існує велика плутанина у визначенні поняття «функція держави», а ще більша – у питанні «класифікація функцій держави». Так вважає сучасний російський дослідник функцій держави А.Б. Венгеров: «Визнання того чи іншого напрямку діяльності держави як «основного», «головного» чи «не дуже головного» залежить від оцінок самого дослідника, який займається проблемою функцій держави. Цим можна пояснити ту обставину, що у різних джерелах, в тому числі й у підручниках, дається різний перелік функцій».

При переході нашої держави від тоталітарного режиму до демократичного, до ринкової економіки, вільного підприємництва та конкуренції, визнання права кожного бути власником, проведення економічної, політичної, правової, адміністративної реформи і утвердження демократичної держави відбувається еволюція як внутрішніх, так і зовнішніх функцій держави, постає потреба у розбудові теорії функцій соціальної, правової держави.

Проблема суверенітету держави у даному контексті виступає як співвідношення компетенцій держави і міжурядових організацій з приводу передачі частини компетенції державою міжнародним організаціям чи сумісного використання з ними певних спільних функцій. Частина суверенних прав віддається міжнародним організаціям, але і вони, у свою чергу, беруть певні зобов'язання щодо окремих держав. Це і є демократичний взаємовигідний процес, що відповідає викликам сучасної глобалізації.

На початку ХХІ століття місце і роль держави як головного суб'єкта влади у міжнародному масштабі, носія суверенітету, її перспективи піддаються переоцінці у зв'язку із глобальними процесами і зрушеннями, які відбуваються на міжнародному рівні. Завдяки глобалізації розмиваються кордони між різними державами, їх економікою, культурою, нормами життєдіяльності: уряди окремих держав, їх громадяни втратили виключну монополію на проведення власної політики, яка набула міжнародно-правового характеру. Усе менше залишається тих сфер життя, де уряд окремої держави міг приймати рішення, яке б не враховувало зовнішньополітичної сфери. Це передусім проявляється у зростанні економічної та політичної інтеграції, регіоналізації, утворенні різних міжнародних урядових та неурядових організацій, роль яких все більше зростає. Все більший вплив на функціонування держав в умовах глобалізації міжнародних відносин чинять транснаціональні корпорації. Вони реалізують свої власні завдання та цілі самостійно, перетинаючи національні державні кордони, діючи за своїми правилами. Їх діяльність створює багато проблем для окремих держав, впливає на сферу їх діяльності і перебирає на себе деякі повноваження та змінює традиційну роль держав.

Міжнародні організації, громадянське суспільство, місцеве самоврядування значною мі-

рою впливають на зміст функцій держави, на їх класифікацію. У зв'язку з цим сьогодні дуже важко навести завершену класифікацію функцій сучасної української держави як соціальної і правової. Серед вчених немає єдиної думки щодо переліку функцій сучасної соціальної правової держави. Залежно від класифікації їх зміст, пріоритети діяльності змінюються і головне місце посідають певні функції держави.

У розвитку теорії функцій української держави значна роль надається Конституції України. У ній узагальнено розвиток українського суспільства за роки незалежності, сформульовано і законодавчо закріплено основні законодавчі положення соціальної, правової держави, сфери її діяльності, намічено шляхи реформування всіх сфер суспільного життя, закріплено окремі досягнення українського суспільства, визначено шляхи подальшого розвитку нашої держави як демократичної, соціальної, правової.

Слід зазначити, що в конституціях багатьох держав взагалі відсутній термін «функції» держави. Майже не існує випадків безпосереднього закріплення назв функцій держави з чітким визначенням їх змісту. «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу», як зазначено у ст. 17 Конституції України. Звичайно, йдеться не про теоретичне наукове визначення функції, а про понятійне описання окремих основних напрямів діяльності держави. Але названі проблеми можна розглядати і як вищу мету, і як загальний стратегічний напрям діяльності української держави на відміну від завдань та головних (основних) функцій.

Як свідчить ст. 12 Конституції України, функції держави можуть закріплюватись в основоположних законах держави без вказівки на те, що це державні функції. Іноді їх називають «обов'язки держави», але в дійсності це не чим іншим, як функціями держави. Так, Основний Закон України юридично закріпив провідні напрями діяльності української держави: у ст. 3; 21-24, 27 та ін. – функцію захисту прав і свобод людини та громадянина; у ст. 28-32 – економічну функцію; у ст. 45-52 – соціальну функцію; у ст. 10-12, 15, 53-54 – функцію сприяння розвитку культури та виховання. Безперечно, закріплення в Основному Законі України функцій держави не є вичерпним, але охоплює зміст, сутність, сфери впливу держави на сучасному етапі її розвитку.

У розв'язанні сучасних проблем, поставлених перед українським суспільством, особлива роль належить внутрішнім функціям української держави. Під внутрішніми функціями соціальної правової держави розуміють «такі напрями діяльності держави, що здійснюються в межах цієї держави, і які забезпечують правові і організаційні засади діяльності соціальної, правової держави, спрямовані на захист національних інтересів країни» [3, с. 223].

До внутрішніх функцій держави одні вітчизняні вчені відносять: а) економічну; б) культурно-виховну; в) функцію охорони і захисту всіх форм власності; г) функцію соціального обслуговування населення; д) екологічну; е) функцію охорони правопорядку, прав і свобод людини і громадянина та ін. Інші – вважають, що держава виконує такі внутрішні функції – політичну; 2) економічну; 3) функцію оподаткування та фінансового контролю; 4) соціальну функцію; 5) екологічну; 6) культурну (духовну); 7) інформаційну; 8) правоохоронну функцію [8, с. 231].

Деяко більш докладно наявність внутрішніх функцій сучасної держави визначає інша група авторів: соціальна функція; економічна функція; функція підтримки законності та правопорядку; інноваційна функція; функція використання інтелектуальних досягнень; функція встановлення правових норм, технологій; законодавча функція; культурно-виховна функція; наукова функція, функція узгодження інтересів різних соціальних груп та індивідів; функція розв'язання соціальних конфліктів; фіскальна функція та ін. [5, с. 182].

Згідно з класифікацією В.В. Лемака, до внутрішніх функцій сучасної держави належать: економічна функція; соціальна функція; правоохоронна функція; екологічна функція; функція фінансового контролю. Але, аналізуючи зміст кожної внутрішньої функції держави окремо, автор розглядає й іншу класифікацію. Так, серед внутрішніх функцій української держави автор визначає економічну та соціальну. До соціальної функції від відносить розвиток гуманітарної сфери (освіти, науки) [9, с. 64]. А це означає, що В.В. Лемак не вирізняє окремо культурно-виховну роботу, а передбачає цей напрям діяльності держави у соціальній сфері.

Викликає деякий сумнів також виокремлення як самостійної функції української держа-

ви «ліквідація наслідків аварії на ЧАЕС» [9, с. 66]. Цей напрям діяльності держави ні за масштабами, ні за змістом не має достатньої підстави для виділення її як основної внутрішньої функції держави. Ліквідація наслідків аварії на ЧАЕС – це окреме (важливе) завдання, яке в таких обсягах властиве лише нашій державі, але це завдання не можна вважати самостійною функцією навіть української держави.

Дещо по-іншому внутрішні функції сучасної держави розглядає російський правознавець Ю.А. Тихомиров. Він вважає, що є потреба розглядати функції держави як напрями та зміст державної роботи, як обсяг власне державних справ у різних сферах її діяльності. У зв'язку з цим Ю.А. Тихомиров виокремлює такі функції російської держави: нормативно-регулюючу, легалізаційно-регістраторську, захисно-охоронну, програмно-орієнтовну, ресурсні функції [10, с. 7]. Їх обсяг і співвідношення не однакові: вони повинні гнучко змінюватися. Якщо це не відбувається, то може призвести до зниження рівня управління державними справами і негативно впливати на рівень життя населення. Одночасно має збільшуватися і радіус дії функцій: вони все більшою мірою проявляються не тільки всередині країни, а й за її межами, відповідаючи викликам сучасної глобалізації. Звичайно, цю діяльність держави, скоріше, можна охарактеризувати як компетенцію держави, як форми реалізації функцій держави, а не як окрему внутрішню функцію соціальної, правової держави.

Грунтовну класифікацію внутрішніх функцій сформулював П.М. Рабинович. Зокрема, він розглянув окремо кожен групу функцій, класифікуючи їх за різними сферами – гуманітарною, економічною, політичною і безпосередньо пов'язав їх із завданнями, що їх вирішують держави соціально-демократичної орієнтації [11, с. 50].

Гуманістична суть цієї класифікації полягає у тому, що її автор пов'язує з напрямками діяльності соціальної правової держави, передусім із завданням «забезпечити кожній людині належні умови життя на засадах свободи, справедливості і солідарності» і відповідними внутрішніми функціями держави демократичної орієнтації: гуманітарна (забезпечення, охорона і захист основних прав людини); екологічна (охорона природного середовища); соціальна (охорона і відновлення здоров'я, соціальне забезпечення та ін.); культурно-виховна (освіта, виховання, розвиток культури тощо) [11, с. 50].

І нарешті, на сучасному етапі розвитку української держави поділ функцій держави на внутрішні та зовнішні значною мірою є умовним, тому що діяльність держави щодо розв'язання внутрішніх економічних, культурних і інших проблем багато в чому залежить від зовнішніх чинників, які існують у цих сферах: сучасний процес міжнародної співпраці ще більше інтегрує функції держави, а деякі з них, наприклад природоохоронну, важко назвати внутрішньою чи зовнішньою функцією держави» [11, с. 16]. Крім цього, є пропозиція вирізнити у класифікації сучасної держави і третій вид функцій: міжнародних або глобальних, тому що проблеми освоєння космічного простору, запобігання природним катастрофам, боротьба із міжнародним тероризмом тощо стосуються не тільки конкретної держави, а світової співдружності загалом. Цим функціям має бути притаманна певна специфіка змісту і реалізації функцій, що і зумовлює їх вирізнення в окрему групу [11, с. 16].

Таким чином, ми переконалися, наскільки складною, багатогранною і різноманітною є діяльність соціальної правової держави, характер напрямів цієї діяльності, розмаїття сфер впливу. Крім того, слід визнати, що всі завдання держави взаємопов'язані, як і функції, що вирішують ці завдання, і що жодну з існуючих класифікацій функцій держави не можна вважати завершеною і досконалою. Водночас кожна із них акцентує увагу на тому чи іншому аспекті діяльності держави, її проблемах, особливостях завдань, що стоять перед нею. Тому потрібно зосередитись на дослідженні вирішальних стратегічних завдань, що є першочерговими і визначають гуманістичну сутність, демократичний зміст соціальної правової держави на даному етапі її розвитку. Із множини класифікацій та визначень внутрішніх функцій держави автор зупинився на дослідженні таких внутрішніх функцій: захист прав і свобод людини і громадянина; економічна функція; соціальна функція; функція сприяння розвитку культури та виховання; функція забезпечення законності і правопорядку; екологічна функція.

Зміст будь-якого явища не може існувати поза відповідною формою. Тому і функції держави здійснюються у певних формах і певними методами. Вплив держави на конкретні види і групи однорідних суспільних відносин здійснюється у відповідних правових і неправових формах.

Список використаної літератури:

1. Каск Л.И. Функции и структура государства. – Л., 1969.
2. Волченков А.Г. Роль культурно-воспитательной деятельности советского государства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1968.
3. Черноголовкин Н.В. Теория функций социалистического государства. – М., 1970.
4. Мотиль І.І. Становлення і розвиток внутрішніх функцій української держави: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2007.
5. Права человека и современное государственно-правовое развитие / Отв. ред. Светланов А.Г. – М., 2007.
6. Погорилко В.Ф. Функции советского общенародного государства. – К., 1986.
7. Загайнов Л.И. Экономические функции советского государства. – М., 1968.
8. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. – К., 2000.
9. Лемак В.В. Окреслити предмет дискусії // Дзеркало тижня. – 2008. – № 21. – 7 червня.
10. Тихомиров Ю.А. Государство на рубеже столетий // Государство и право. – 1997. – № 2. – С. 3-18.
11. Рабінович П.М. Основа загальної теорії держави та права: Навч. посіб. – 5-е вид., зі змін. – Одеса, 2002.

Надійшла до редакції 02.05.2011

САЙФУЛІНА Ю.В.,

кандидат юридичних наук

(Навчально-консультаційний центр

Національного університету

«Одеська юридична академія», м. Чернівці)

УДК 340.114

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ ПРАВА

Розкрито існуючі в сучасній теорії права основні напрями класифікації джерел права, а саме: юридичний та матеріальний, соціальний, політичний та формальний, загальносоціальний та спеціально-юридичний.

Ключові слова: джерела права, методи правового впливу, нормативно-правові акти, правові прецеденти, загальносоціальні джерела права, юридичні джерела права, правосвідомість.

Раскрыты существующие в современной теории права основные направления классификации источников права, а именно: юридический и материальный, социальный, политический и формальный, общесоциальный и специально-юридический.

Ключевые слова: источники права, методы правового влияния, нормативно-правовые акты, правовые прецеденты, общесоциальные источники права, юридические источники права, правосознание.

The article is devoted to revelation of the main tendencies of legal sources classification, which are: juridical and material, social, political and formal, general social and special juridical.

Keywords: legal sources, methods of legal influence, normative legal acts, legal precedents, general social legal sources, juridical legal sources, sense of justice.

З'ясування природи джерел права в контексті основних (класичних) концепцій праворозуміння визначається відповідно до того, який принцип в узагальнювальній доктрині – ціннісно-орієнтаційний чи раціонально-конструктивний, етичний чи розумовий – береться за основу.

Джерела права мають певні специфічні властивості і через це можуть класифікуватися. Розмаїття джерел права – явище, за своїм соціально-правовим змістом характерне для розвитку різних правових систем. Певною мірою воно відображає зростання абсолютного обсягу правового регулювання, збільшення розмаїття методів (диверсифікації) правового впливу, що утворені різними глибинними явищами і відображають протилежні соціальні тенденції.

У юридичній науці на сучасному етапі не існує єдиного підходу щодо класифікації джерел права. Власне, ця проблема не є новою. Більшість науковців, зокрема С.Л. Зівс, С.С. Алексєєв, С.В. Бошно, Ю.О. Тихомиров, А. Нашиц, Т.В. Гурова та ін., досліджуючи проблему співвідношення джерел права між собою, торкалися питань їх класифікації відповідно до певних критеріїв. Ця дискусія визначається складністю досліджуваного поняття, яке є багатоаспектним. Саме тому різні дослідники по-різному розуміють зміст цієї правової категорії.

